

Ігор Черінько

ДУАЛІСТИЧНА МОНАРХІЯ ЯК РІЗНОВИД
КОНСТИТУЦІЙНО-МОНАРХІЧНОГО
ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ
(ПЕРЕВАЖНО НА ПРИКЛАДІ КОРОЛІВСТВА ТОНГА)

Стаття присвячена аналізу конституційно-монархічного політичного режиму на прикладі дуалістичної монархії. Досліджуються особливості владної вертикалі у дуалістичних монархіях сучасного світу, переважно на прикладі Королівства Тонго.

Ключові слова: Тонга, король, монархія, політичний режим.

Cherinko I. The dualistic monarchy as the variety of political regime of constitutional monarchy (basically at the example of the Kingdom of Tonga). The present article deals with the analysis of the political regime of constitutional monarchies at the example of dualistic monarchy. The features of the vertical line of power in dualistic monarchies of the modern world, basically at the example of the Kingdom of Tonga, are researched.

Key words: Tonga, king, monarchy, political regime.

Політичний режим у найширшому розумінні є методом організації державної влади і проявляється у таких рисах, як ступінь свободи громадян, їхня участь у державному управлінні, ступінь залученості певних прошарків суспільства у формування стратегічного курсу держави або ж загалом як статус людини у суспільстві. Політичний режим як термін політологічної науки тісно переплітається з політичною системою, однак ці два терміни не можна ототожнювати, адже політична система являє собою

сукупність елементів державного управління зі специфічним способом їхньої організації у цілісну структуру, а політичний режим, радше, є особливостями такої організації. Мабуть, немає у світі жодної держави, де б на конституційному рівні було б закріплено, що така країна є тоталітарною деспотичною диктатурою і ставить собі за мету приниження громадянських свобод і вільного мислення. Але на практиці такі країни існують, хоча мають у своїх основних законах положення, які цілком би відповідали принципам, що на них ґрунтуються провідні західні демократії. Чому теорія інколи так сильно різниться від практики? На це питання дають відповідь дослідження, присвячені політичним режимам.

Дуалістична монархія являє собою особливий різновид конституційної монархії. Цей феномен державного ладу є мало вивченим в українській політичній науці та вимагає ґрунтовної наукової розробки. За умов такого політичного режиму владні повноваження розділяються між парламентом і монархом, але останній зосереджує в своїх руках ключову повноту влади. Нерідко правителі держав з дуалістичним варіантом монархічного устрою мають право абсолютного вето на парламентські законодавчі акти та прерогативу призначення частини депутатського корпусу. Судова влада теж може зосереджуватися в руках суверена [1, с. 308–309]. Вибір Королівства Тонга для дослідження його з точки зору характеристики його політичного режиму зумовлюється кількома причинами. В першу чергу маловідомість цієї держави українському науковцеві, який переймається проблематикою порівняльної політології, збуджує підвищений інтерес до такого державного утворення. Крім того, унікальне географічне положення та старовинний монархічний режим є додатковим стимулом знати про цю державу більше. І, насамкінець, унікальний політичний режим, що з точки зору політології матиме назву дуалістична монархія, що панує в цій державі, ще більш підвищує інтерес до такої країни, як Тонга.

У дуалістичних монархіях на конституційному рівні передбачається відповідальність уряду і перед монархом, і перед законодавчими зборами. Водночас у науковій думці такий вид державного ладу розглядається як перехідний етап від абсолютизму до парламентарної монархії. Зауважимо, що

фактично усі сучасні європейські парламентарні монархії пережили етап дуалістичного ладу, що наступав після відмови від абсолютизму [2, с. 758].

Королівство Тонга є відносно невеликою за площею та населенням тихоокеанською острівною державою, що розташовується у Полінезії. Остання являє собою групу островів у центральній частині Тихого океану. Королівство Тонга внаслідок свого географічного положення має спільний кордон лише з трьома іншими державами, і то – тільки морський. Так, на півночі Тонга межує з територіальними водами Самоа, на Півдні – з територіальними водами Ніуе, а західними сусідами Тонга є острова Фіджі.

Територія Королівства Тонга загалом становить близько 750 квадратних кілометрів та являє собою конгломерат з 171 острова, лише на 45 з яких спостерігається постійне населення [3]. Великі острови королівства мають переважно вулканічне походження, а на острові Тонгатапу зосереджено близько двох третин населення держави. Цей острів є економічним, соціальним та культурним центром королівства, на ньому розташовується столиця держави – місто Нікуалофа. За адміністративно-територіальним устроєм Тонга поділяється на три острівні групи – Вавау, Тонгатапу та Хапайї, держава має свою грошову одиницю – паангу [4, с. 100], що дорівнює одній сотні сеніті.

Населення королівства становить близько ста тисяч чоловік, переважно полінезійці та європейці, а державними мовами країни основним законом встановлено тонганську та англійську. Тонганська мова є вельми відмінною від інших мов полінезійської групи та поширена переважно у розмові, а не на письмі[5]. Тонганці сповідують християнство, переважно католицького варіанта (хоча родина правителя Тонга вважає себе похідною від полінезійського бога Тангароа [6]). Окрім самого Королівства Тонга, танганців можна зустріти ще в Австралії [7].

Територія сучасної Тонга стала відомою цивілізованому світові у 1643 році, коли її відкрив відомий мореплавець Абель Тасман. Хоча є достовірні свідчення, що на цих теренах побували голландські мореплавці Виллем Схаутен та Якоб Лемер ще у 1616 році [8]. Натомість, понад століття тонганські землі лишалися білою плямою для європейських торговців, завойовників та мореплавців, оскільки лише у 1773 та 1777 роках ці території були вдруге

відвідані візитерами зі Старого Світу, якими командував капітан Джеймс Кук, котрому острівне населення виказало настільки теплий прийом, що він нарік Тонга «островом дружби». Натомість, ще у 1747 та 1822 роках на тонганських островах побували християнські місіонери, які належали до Лондонської місіонерської спільноти [9].

На початку XIX століття Тонга була знекровлена тривалою громадянською війною та розділена охочими до влади князями на три частини. У 1831 році у Тонга з'явився твердий державець, який увійшов до історії під іменем Джордж Тупоу, котрому вдалося покінчити з тривалими та виснажливими громадянськими війнами та об'єднати території сучасної Тонга у одне-єдине королівство, а сам Джордж став монархом.

Прийшовши до влади, новий правитель поставив за мету формування у королівстві політичного режиму, ідентичного до того, який існував у Великій Британії, та наділення своїх підданих дев'ятьма акрами землі за правом народження по досягненні ними шістнадцятирічного віку, яку громадяни мусять обробляти, не забуваючи про суспільну користь та оподаткування з боку держави. Таким чином, у країні сформувався своєрідний неписаний суспільний договір, згідно з яким суверен, якому належить земля країни та усі її багатства, відчужує на користь свого народу її рівномірні частки, користуючись підтримкою верств населення.

Офіційно Тонга стала королівством у 1875 році, з появою конституції. Точно не відомо, коли і де народився перший тонганський монарх, натомість державним святом у країні вважається день 4 грудня. День народження першого монарха був встановлений у державі як свято у 1845 році, а роком народження Джорджа Тупоу вважається 1797 рік, хоча ця дата підлягає сумніву. Іншою визначальною датою для тонганського народу є 4 червня 1970 року, оскільки саме у цей день Тонга була проголошена незалежною державою. У квітні 1970 року Велика Британія оголосила про припинення свого протекторату над Тонга.

Політична система Тонга є надзвичайно специфічною та доволі відмінною від інших монархічних її аналогів. Тонга є єдиною у Океанії спадковою монархією. Причому ця держава має доволі старовинні монархічні традиції.

Вважається, що приблизно з X століття нашої ери на островах сучасної Тонга існувала монархічна держава [4, с. 100]. Так, у 1875 році в державі було введено конституцію, яка є чинною і дотепер, з урахуванням внесених до неї у 1967 році змін.

У 1900 році тонганський король уклав угоду з Великою Британією про протекторат, а у 1958 році сторони уклали договір про дружбу [4]. Через рік цей договір був ратифікований і Тонга підлягала верховенству британської корони у лиці Генерального комісара, який підпорядковувався губернатору островів Фіджі. У 1965 році ця посада стала підпорядковуватися Лондону безпосередньо, а зверхність британського комісара над Тонга сприймалася населенням і політичним класом держави як своєрідний компроміс, адже формально Тонга не була колонізованою, на відміну від усіх інших країн Полінезії. Ці документи також дозволили Тонга не тільки хоча б формально зберегти власну державність часів європейської колонізації світу та королівську династію, яка править і дотепер, а й започаткувати політичний діалог з розвиненими країнами світу.

У Тонга главою держави є король, а вищим законодавчим органом – Законодавча Асамблея, яка складається з однієї палати. До парламенту Тонга входять тридцять депутатів, серед яких дванадцять є членами уряду, дев'ять обираються знатними дворянськими колами Тонга, вираженими у тридцяти трьох їхніх представниках, і ще дев'ять обираються населенням терміном на три роки [4]. Виконавчу владу в Королівстві Тонга здійснює монарх та призначуваний ним уряд – кабінет міністрів, яким керує прем'єр-міністр. Правосуддя у королівстві провадиться Верховним судом та Апеляційним судом держави, а правова система Тонга є схожою з її британським аналогом і ґрунтується на прецедентному праві. Таким чином, політичну систему Королівства Тонга можна вважати дуалістичною монархією, тобто такою монархією, за якої необмежена влада суверена лімітується повноваженнями законодавчих зборів. За роки своєї новітньої історії Тонга мала п'ять монархів, серед яких четверо королів і одна королева.

Нині державою править Джордж Тупоу V (повне ім'я до шестя на престол – Тауфа'Ахау Монумата'Ого Туку'Ахо Тупоу), який був коронований у 2008 році у віці 60 років [7]. Загалом же королів Тонга називають великими

правителями маленької держави [9], особливістю якої є те, що вся влада, багатства та державне управління зосереджуються в руках невеличкої верхівки потомственої знаті.

Будучи достатньо корумпованою, владна верхівка не показує жодних ознак готовності до політичної реформи, результатом якої було б зменшення владних повноважень монарха. В той же час Тонга – одна з найперших держав за рівнем грамотності у світі, навіть незважаючи на абсолютне домінування традиційної економіки та сільського господарства у структурі її економічного господарювання. Останнє зумовлює той сумний факт, що особа, народжена не у дворянській родині та походженням з сільської місцевості не має жодних шансів змінити свій спосіб життя та залишається у сільській місцевості назавжди, що характеризує Тонга як країну з феодальним укладом. За словами Ахілісі Пахіви, одного з лідерів тонганської демократичної опозиції, загалом ж демократичні перетворення ніколи не стояли в державі на порядку денному, а характерною особливістю знатної владної верхівки є те, що вона послідовно ігнорує народ [10].

Нинішній король Тонга вступив на престол фактично у серпні 2006 року, однак офіційно коронований був двома роками пізніше через те, що прибічники демократичних реформ організували рішучі протести проти консервації монархічного режиму з широкими повноваженнями суверена та зосередження основної маси державних багатств у руках обмеженої кількості родин, які належать до знаті. Внаслідок цього у столиці держави відбулися масові заворушення, що забрали життя 8 чоловік та завдали величезної шкоди інфраструктурі міста.

Слід зауважити, що королівська родина Тонга нерідко вдавалася до відкритої узурпації влади, що особливо помітним було за довгі роки правління короля Тупоу ІУ, який, до речі, потрапив свого часу до Книги рекордів Гінеса як найтяжчий серед світових монархів, адже його вага становила майже 210 кг. Так, його син, наступний принц, деякий час обіймав посаду прем'єр-міністра королівства, причому суміщаючи цей пост з ще кількома міністерськими посадами.

Нинішній правитель Тонга є доволі неординарною особистістю. Він народився у королівському палаці 4 травня

1948. Навчався у своєму вітчизняному коледжі імені Тупоу, а згодом у коледжі Ньюінгтон, що у Сіднеї, Австралія. Вищу освіту наступний принц здобув у елітній військовій академії Сендхерст, що у Великобританії, де він навчався з представниками аристократичних родів всього світу. Вже у віці 21-річному віці йому було присвоєно звання Головного полковника сил оборони та Королівської гвардії Тонга. З 1970 по 1979 р. його королівська високість трудилася на посаді секретаря Міністерства закордонних справ королівства, приблизно в цей же час принц засновує королівський центр науки, покликаний навчати грамотності, – на сьогодні день і комп'ютерній грамотності – військовослужбовців та інших громадян.

Крім того, проявив себе принц і в приватному секторі, будучи володарем телекомунікаційної компанії Тонфон. Полюбляє сучасний король єдиної полінезійської монархії і літературну діяльність, а також мистецтво кіно. Під час коронації монарха деякі західні ЗМІ поширили інформацію щодо гультьйського способу життя принца часів його навчання у Великій Британії. Однак жодного офіційного підтвердження такі інформаційні посили не знайшли, та і, крім того, сувора військова дисципліна Сендхерста навряд чи б дозволила юнакові багато часу витратити на дозвілля.

У 1982 році над державою пронісся смертоносний ураган, що завдав величезних втрат її інфраструктурі та економіці. Чимало підданих почали відчувати злидні. У 1999 році країну спіткало ще одне лихо: вона втратила майже половину власного державного бюджету, двадцять шість мільйонів доларів США, а така сума є для королівства доволі відчутною. Річ у тім, що держава отримувала майже половину доходів до своєї скарбниці, продаючи власне громадянство, і для ефективного менеджменту цим процесом було запрошено європейця, деякого Джессі Богданова. Останній так сподобався суверенові, що той запропонував йому славнозвісну посаду придворного шута. Однак Богданов віддячив монархові зовсім не цирковою витівкою: домігшись пришвидшеного переведення грошей у готівку, він зник безслідно [10].

Не дивно, що враховуючи вищезазначене, тонганці зі стійкою періодичністю влаштовують масові народні заворушення з метою виказати своє невдоволення існуючим

політичним режимом. Особливо підігривається така пристрасть зниженням рівня доходів населення, більшість якого змушена існувати на менш ніж сто доларів США на місяць та високим рівнем безробіття у королівстві. Обурює широкі верстви населення і той факт, що у власності однієї лише королівської родини знаходиться вагома частина прибережної зони держави, в той час як у країні доволі мало пляжів, і це при тому, що Тонга розташована на островах.

Не може оминати увагою народне око і те, що королівська родина має вельми солідні статки, у першу чергу виражені у закордонному майні. Один лише палац короля Тонга у Новій Зеландії, наприклад, оцінюється приблизно у сім мільйонів доларів, у той час як прості громадяни нерідко живуть у саморобних халупах. Однак закон є суворим, та все ж законом: у Конституції Тонга є чітко прописано, що допоки існуватимуть тонганці, правити ними має тільки король.

Переходячи до розгляду іншої дуалістичної монархії сучасного світу – Королівства Марокко, потрібно відзначити, що так само, як і в Тонга, ця країна має стародавні монархічні традиції, адже ще наприкінці 7 – початку 8 століть нашої ери на теренах сучасного Марокко з'явилися арабські завойовники, які приєднали державу до арабського халіфату. Незалежною ж країною Марокко є з 1956 року, перебуваючи протягом першої половини ХХ століття під колоніальним ярмом Франції та Іспанії.

Згідно з Конституцією 1972 року, яка змінювалася і доповнювалася у 1992 та 1996 роках, з огляду на введення двопалатного парламенту, Марокко є конституційною монархією теократичного зразка, де король є не тільки главою держави, а й главою церкви та верховних головнокомандувачем збройних сил. Саме монарх, без участі парламенту, призначає та звільняє прем'єр-міністра та, фактично, керує виконавчою владою, оскільки згідно з Конституцією йому належить право головувати на Раді міністрів, яка є виконавчим органом королівства. Король Марокко також має право розпускати парламент, а спадкувати престол право мають лише чоловіки [11, с. 585].

Марокканський парламент складається з двопалатного парламенту, і цьому органу на пару з королем належить законодавча влада. Палата представників, нижня палата

парламенту, складається з 325 депутатів, обирається на шестирічний термін. Дві третини її обирається шляхом загальних і прямих виборів, а ще третина – виборщиками комунальних рад. Палата радників – верхня палата марокканського парламенту – обирається терміном на девять років та складається з 270 членів. Вищим судовим органом у державі є Верховний суд [11, с. 586].

Ще одна монархія дуалістичного зразка існує на півдні Африки. Королівство Свазіленд утворилося ще у 1830 році, однак наприкінці XIX століття було приєднано бурами до Трансваалю. А вже у 1906 році тут було встановлено британський протекторат. Тільки у 1967 році це державне утворення отримало внутрішню автономію, а ще роком пізніше – незалежність. Згідно з Конституцією, яка була обнародована у 1978 році, але не набула чинності, держава має конституційно монархічний устрій, який є і на практиці [12, с. 434].

Вищим законодавчим органом Свазіленду є Лібанда – парламент, який складається з двох палат. До нижньої – палати зборів – входять 65 членів, верхня палата – сенат – налічує 30 парламентарів. Повноваження парламенту становлять п'ять років. Система виборів до парламенту Королівства Свазіленд є двоступеневою, доволі незвичною та дещо складною. Так, 55 депутатів нижньої палати обираються виборщиками, а ще десяток – призначаються королем. Натомість більшість сенату формує сам монарх, адже йому належить право призначати дві третини senatorів, і лише десять з них обирається палатою зборів. Виконавча влада в державі належить самому монархові, оскільки він наділений правом призначати і прем'єр-міністра, і формувати уряд за поданням його голови [12, с. 434]. Правосуддям в державі опікується Високий суд, Апеляційний суд та суди загальної юрисдикції.

Таким чином, переконливо видно, що не всі монархії сучасного світу є наділеними суто церемоніальними повноваженнями, як то є у Японії чи європейських країнах монархічного устрою. Незважаючи на те, що на основі досвіду європейських країн політична наука розглядає дуалістичні монархії як перехідний етап від абсолютизму до парламентарно-монархічного ладу, у розглянутих у межах нашої роботи країнах цей перехід доволі затягується і, цілком вірогідно, взагалі не матиме місця, оскільки не є

вигідним ані самим монархам, що зосередили у своїх руках майже всю повноту влади, ані політичному класові кожної з держав, який є вельми консервативним через зрозуміле побоювання втратити свої статки разом зі зміною форми державного ладу.

Незважаючи на те, що кожна держава має свою унікальну історико-культурну спадщину і саме ці чинники зумовлюють її механізми державного правління, дуалістичний монархічний лад виявляє себе застарілою формою державного управління, оскільки саме він, у першу чергу, через власне виродження і високу корумпованість приближених до монарха чиновників зумовлює низький рівень життя населення у розглянутих країнах.

Консервація існуючого політичного режиму є вигідною не тільки самим монаршим родинам, які побоюються елементарно втратити владу та опинитися громадянами республіки за умов поступового розподілу своїх повноважень з представницькими органами влади, наділеними народним мандатом, а й є важливою для корумпованої державної верхівки, яка має свої статки та високий державний статус завдяки необмеженій владі суверена. Адже безперечним є той факт, що яким би не був монарх, він не здатен керувати усіма сферами державного буття і передаватиме свої повноваження у певних галузях лояльним до себе чиновникам, які можуть сміливо зловживати довірою монарха і використовувати не за призначенням свої законодавчо не закріплені повноваження.

Історія ХХ ст. знала випадки, коли у відсталих країнах доведений до зuboжіння корумпованою верхівкою народ піднімав на вила свого монарха разом з його прислужниками, як то сталося у 70-ті рр. з правителем Ефіопії Хайле Салассіє I. Однак історія ХХІ ст. бачила приклади трансформації дуалістично-монархічного ладу у більш сучасний вид монархічного правління, як то сталося у Бутані завдяки прогресивному мисленню тамтешнього молодого короля, випускника Оксфордського університету.

Сучасний світ висуває вимоги колегіальності у державному управлінні, і широке коло повноважень глави держав можуть мати лише за умов наявності в них народного мандата, як то буває у президентських республіках. Тому передача частини своєї влади монархом народним масам не тільки не розгойдує його позиції в державі, а

навпаки, укріплює їх, особливо з огляду на те, що в такому разі державні негаразди і невдачі управління можуть бути списані на недолугих політиків, які були обрані своїм же народом, та неефективний менеджмент чиновників, які були призначені такими політиками.

Монархічні доми західноєвропейських парламентарних демократій залишаються символами держави і формальними керівниками своїх країн саме завдяки своїй здатності іти в рівень з часом та адекватно реагувати на народні настрої. Сучасний світ вимагає таких самих дій і від правителів дуалістичних монархій, які тяжіють більше до абсолютизму. Водночас, монархії Азії та Африки можуть знайти свій варіант поступок народові, за якого вони могли б зберегти частину реальних управлінських повноважень, що було б цілком логічним, адже сильна рука завжди була ознакою таких суспільств.

1. Шаповал В.М. Дуалістична монархія // Юридична енциклопедія: в 6 т. – К.: Укр.енцикл., 2001. Т. 2.

2. Дубина О.К. Монархія // Юридична енциклопедія: в 6 т. – К.: Укр.енцикл., 2001. Т. 3.

3. Тонга. Енциклопедія Кольєра. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_colier/1116/%D0%A2%D0%9E%D0%9D%D0%93%D0%90

4. Федоренко В.Л. Тонга // Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.. – К.: Укр. енцикл., Т. 6: Т-Я, 2004.

5. Tongan Language. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pmo.gov.to/tongan-language.html>

6. Тангароа. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.turlocman.ru/french-polynesia/4206>

7. Тонга. Большой энциклопедический словарь. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/encЗр/294882>

8. Король Тонга Тупоу V отказался от абсолютной власти [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://aminpro.narod.ru/monarh_0009.html

9. The Kingdom of Tonga. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/16092.htm#gov>

10. Тонга. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://proekt-wms.narod.ru/states/tonga.htm>

11. Федоренко В.Л. Марокко // Юридична енциклопедія: в 6 т. – К.: Укр.енцикл., 2001. Т. 3. 12. Федоренко В.Л. Свазіленд // Юридична енциклопедія: в 6 т. – К.: Укр.енцикл., 2003. Т. 5.